

1.5 TOPLUMSAL GÖSTERİM

Toplumsal gösterim, dil yapısının, katılımcıların toplumsal kimliklerinin ya da bunlar arasındaki toplumsal ilişkilerin kodlandığı görünümü ile ilgilidir.

- Fillmore, toplumsal gösterimi söz eylem kavramına indirgemıştır: “Toplumsal gösterim, tümceler, içinde söz eylemin belirlediği toplumsal durumun kesin gerçekleri tarafından belirlenen ya da yansıtılan yönü ile ilgilidir.”
- Dilin toplumsal ilişkilere dayanan pek çok görünümü vardır; fakat bunlar ancak dilbilgiselleştiği ölçüde toplumsal gösterim konusuyla ilişkilidir. Bu tür dilbilgiselleşmenin en açık örnekleri, ‘kibar’ adıl kullanımları ve hitap biçimleridir. Bununla birlikte, toplumsal gösterimin daha pek çok yansıması vardır.

TOPLUMSAL GÖSTERİM TÜRLERİ:

Temel olarak iki tür toplum-gösterimsel bilgi kodlanmaktadır: a) *ilişkisel* (relational) ve b) *kesin* (absolute).

a) ilişkisel toplumsal gösterim:

Bu tür toplumsal gösterimde ifade edilen ilişkiler şunlardır:

- (i) konuşucu ve gönderge (ör. gönderge yönelimli saygı birimleri) – *referent honorifics*

Saygı, yalnızca bu saygının ifade edildiği **hedef** (target) gözetilerek belirtilebilir.

(Tr.) sen/siz
(Fr.) tu/vous

Bu adillerin kullanımında ‘hedef’, ‘gönderge’ ile aynıdır. Yani, bu adiller yalnızca gönderenin aynı zamanda gönderilen olduğu durumlarda kullanılabilir. Bu, (i) türündeki gösterim ile (ii) türündeki gösterim arasındaki temel farktır.

- (ii) konuşucu ve gönderilen (ör. gönderilen yönelimli saygı birimleri) – *addressee honorifics*

Saygı, hedefe (yani, bu bağlamda gönderilen) gönderim yapılmadan da ifade edilebilir. Bu durumun bulunduğu çeşitli Asya dilleri gibi kimi dillerde, gönderilenin (yani dinleyicinin) toplumsal konumu kodlanmadan herhangi bir şey söylemek neredeyse olanaksızdır. Örneğin “Bu çorba çok sıcak” gibi bir tümcede

bile gönderilenin, yani hitap edilen kişinin, toplumsal konumunun kodlanması gerekmektedir.

- (iii) konuşucu ve seyirci (ör. seyirci yönelimli saygı birimleri) – *bystander (audience) honorifics*

Konuşma anında seyirci rolünü üstlenen ya da katılımcı olmayan seyircilerle ilgili saygı birimleri.

Örnekler: Dyirbal’daki *tabu akrabalar* (taboo relatives) için kullanılan alternatif söz varlığı.
Pasifik dilleri: ör. Ponapean’daki *kraliyet saygı birimleri* (royal honorifics).

Bu ilişki türü, aşağıdaki örneklerle daha açık olarak anlaşılabilir:

- (64) Haşmetmaabları bugünlerde tebdil-i kıyafet eylemiş.
(65) Haşmetli efendimiz böyle uygun görmüş.
(66) Zat-ı muhterem buraya uğradı mı acaba?
(67) Bu bize Allah’ın (*allahın) bir lütfudur. Böyle şeyler O (*o) istemeden olmaz.

Bu ilişki türü Türkçede dilbilgiselleşmiş değildir, alternatif söz varlığı kullanılarak belirtilir. Bu anlamda, Allah’ın çeşitli adlarının kullanılması ya da ‘devlet büyüklerimiz’ gibi kalıplaşmış kullanımlar bu ilişki türünün örnekleri olarak görülebilir.

- (iv) konuşucu ve çevre (ör. resmiyet dereceleri) – *formality levels*

Bu ilişki türünde ‘resmi/samimi bağlam’ ayrımı gözetilir. Bu ayrım tüm dillerde olmakla birlikte, kimi dillerde tam olarak dilbilgiselleşmiştir. Örneğin, Japoncada bu amaçla kullanılan biçimbirimler vardır. Hindistan ve Seylan’da konuşulan bir Dravida dili olan Tamilde de *yüksek değişkenin* (high variant) kullanımı bu biçimde özelleşmiştir. Gerçekte, tüm dillerde ölçünlü değişke aynı işlevi görür. Türkçede, resmi bağlamlarda eylemin sürekli olarak saygı formu olan 2. çoğul eki alması da bu ilişki türünün kodlanmasıyla ilgilidir.

b) kesin toplumsal gösterim:

Bu türde, belirli konuşucuların kesinlikle kullanması gereken (aşağıda, Thai örneğindeki gibi) ya da yalnızca belirli konuşucular tarafından kullanılabilen (aşağıda Japonca örneğindeki gibi) biçimler bulunmaktadır. Bu tür bir durumdaki konuşucu **yetkili konuşucu** (authorized speaker) terimiyle anlatılmaktadır:

Thai: khráb (erkek konuşucuların kullandığı kibarlık biçimbirimi)
khá (kadın konuşucuların kullandığı kibarlık biçimbirimi)

Japonca: Chin Yalnızca Japon İmparatorunun kendisi tarafından kullanılabilen 1. tekil kişi adılıdır.
chin omou ni... “Ben, imparator, ...”

Benzer bir durumdaki dinleyici için de **yetkili dinleyici** (authorized recipient) terimi kullanılır. Bunun belirgin örnekleri İng. *Your Honour, Mr. President* gibi ifadelerdir. ((iii)'te ele alınan Tr. *Sayın Başkan, Haşmetmaabları* gibi kullanımlar, dinleyiciye hitap ederken de kullanılabilirdiğinden, toplumsal gösterimin bu türüne de girmektedir.)

Tunica: Dinleyicinin cinsiyetine göre seçilen çeşitli adlı biçimleri vardır.

Kaynaklar

- Anderson, Stephen R. & Keenan, Edward L. (1985). Deixis. Timothy Shopen (Haz.) içinde, *Language Typology and Syntactic Description III: Grammatical categories and the lexicon* (s. 259-308). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Diessel, Holger (2012). Deixis and demonstratives. Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner (Haz.) içinde, *An International Handbook of Natural Language Meaning, Vol. 3* (s. 2407-2431). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Finegan, Edward (2008). *Language: Its structure and use*. 5. Baskı. Amerika: Thomson Wadsworth.
- Kuno, Susumo (1973). *The Structure of the Japanese Language*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Levinson, Stephen, C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rasoloson, Janie, & Rubino, Carl (2005). Malagasy. Alexander Adeleaar & Nikolaus P. Himmelmann (haz.) içinde, *The Austronesian Languages of Asia and Madagascar* (s. 456-488). Londra, New York: Routledge.
- Story, Gillian & Nash, Constance (1973). *Tlingit Verb Dictionary*. Fairbanks, Alaska: Summer Institute of Linguistics.
- Tent, Jan (1998). The structure of deictic day-name systems. *Studia Linguistica* 52: 112-148.